

Особливості застосування музичних занять у корекції рухової сфери молодших школярів із дитячим церебральним паралічем

*Інститут фізичної культури Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективізації виховання і навчання дітей з дитячим церебральним паралічем (ДЦП) сьогодні є однією з пріоритетних у теорії та практиці корекційної педагогіки [2; 3; 4]. Особливо актуальним, як і багато років тому, є питання корекції рухової сфери цих дітей, що передбачає створення необхідних педагогічних умов їх розвитку, залучення у педагогічний процес нових дієвих засобів корекційного впливу та їх науково-методичне обґрунтування [1; 2; 4; 8]. Одним із таких засобів, який має значний корекційний потенціал, є музичні заняття [7].

Музичні заняття є одним із найбільш ефективних засобів корекції та розвитку рухової сфери дітей з органічною патологією нервової системи [2]. Музика, як і рух, протікає в часі. Її загальний характер, ритмічність рисунку, емоційна забарвленість є потужними стимуляторами активних рухів у дітей із ДЦП. За даними клінічних досліджень, відомо [5; 6], що під впливом музичально-ритмічних вправ гармонізується взаємодія психічних і фізичних функцій. Музичний супровід рухової діяльності значно полегшує її організацію та здійснення за просторово-часовими характеристиками, що особливо необхідно для дітей, хворих на ДЦП. Крім того, музика також є активним засобом закріплення рухових досягнень, позитивних м'язових відчуттів дитини з ДЦП [3].

Розвиток рухів, які поєднуються зі словом і музикою, становлять цілісний корекційно-виховний процес. Корекція порушених і подальший розвиток збережених функцій стимулює в дитини зібраність уваги, конкретність уяви, активність думки, розвиток пам'яті: емоційної (процес викликає зацікавленість і, відповідно, емоційний відгук); образної – під час сприйняття наочного зразка руху; словесно-логічної – у процесі осмислення завдань і запам'ятовування послідовності їх виконання; рухової – у зв'язку з практичним виконанням завдань і мимовільної, без якої неможливе свідоме самостійне виконання вправ.

Характерними особливостями і перевагами музичних занять над іншими засобами та видами корекційної роботи серед дітей з ураженням нервової системи й опорно-рухового апарату є:

- сприятливі умови для тренування процесів гальмування і збудження, сприяння врівноваженню і ритмізації процесів у ЦНС;
- позитивний вплив на дітей за рахунок точного дозування подразників: темпу, ритму, динаміки музичних композицій. Музика та словесні інструкції сприяють диференціації рухових реакцій за часом, силою, формою і напрямом їх здійснення. Музика і словесний супровід допомагають активно реалізовувати рухи та гальмувати моторні реакції;
- корегування й упорядкування рухових, ритмічних процесів розвиває здатність до концентрації, зосередження. Робота в колективі позитивно впливає на слабких, неактивних дітей, дає змогу непомітно для них самих організувати свою діяльність відповідно до конкретних завдань і узгоджувати її з рухами інших дітей [7].

Однак вивчення досвіду практичної діяльності спеціалізованих навчально-виховних закладів для дітей із порушенням нервової системи й опорно-рухового апарату м. Суми щодо корекції рухової сфери молодших школярів із ДЦП показало, що корекційно-реабілітаційні заняття серед цих дітей проводяться здебільшого в індивідуальній формі, а групові заняття проходять лише з частковим, на наш погляд недостатнім, використанням музичного супроводу (переважно під час стройових вправ, перебудов, як супровід деяких рухливих ігор). Тому, на наш погляд, існує необхідність висвітлення і науково-методичного обґрунтування особливостей застосування музичних занять у корекції рухової сфери дітей молодшого шкільного віку з ДЦП.

Дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри фізичної реабілітації Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка “Теоретико-методологічні й організаційно-методичні проблеми здоров'я, фізичної реабілітації і корекційної педагогіки”.

Мета дослідження – висвітлення особливостей застосування музичних занять у корекції рухової сфери дітей молодшого шкільного віку з ДЦП.

Результати дослідження та їх обговорення. Проведення спеціалізованих музичних занять у корекційній роботі серед дітей із ДЦП потребує здійснення попередньої підготовки. Вибір рухових вправ, музичного супроводу, методичне забезпечення занять залежать від характеру наявних порушень, індивідуальних особливостей дітей із ДЦП, їх інтересів і схильностей. З метою з'ясування психологічних особливостей кожної дитини необхідно проводити бесіди з батьками, психологами та педагогами. При цьому з'ясувати рівень мовленнєвого розвитку, особливості характеру, можливості роботи в колективі, загальна емоційність, схильність до негативних вчинків і проявів агресії тощо. Групи слід формувати невеликі – по 5–6 чоловік, орієнтуючись переважно на форму захворювання, його важкість, особливості прояву наявних рухових, вегетативних, психоемоційних, мовленнєвих порушень, а також вік дітей.

Для підвищення зацікавленості та створення позитивної мотивації дітей до занять як музичний супровід ми радимо використовувати музичні композиції з популярних мультиплікаційних і дитячих фільмів, звуків природи, фрагменти класичних творів. Зазвичай діти радо беруть активну участь у виборі музичного матеріалу. Перевагу необхідно віддавати глибокій за змістом і мелодійній музиці, зрозумілій за формою та багатій на яскраві нюанси, беручи до уваги, що мелодія – це один з найбільш емоційних елементів музичної виразності. У ході попереднього прослуховування дітьми всієї музичної добірки необхідно вилучити такі аудіозаписи, які б могли викликати в них смуток, емоційне пригнічення, тугу і будь-які негативні почуття.

Музичні композиції для проведення занять можна згрупувати так:

1. Повільна музика. Мелодія тече плавно, спокійно, звучання переважно тихе (звуки природи “Тропічний ліс”, “Джерельце”, “Море”, “Колискова ведмедиці” тощо).

2. Музика в середньому темпі. Мелодія радісна, легка, звучання середнє (“Пісенька Левенятка і Черепахи”, “Пісенька Чебурашки”, “Пісенька Умки”, “Чунга-Чанга”, “Хмарки”, “Посмішка” тощо).

3. Швидка, бадьора, життєрадісна, рухлива й завзята музика. Мелодія радісна, іноді жартівлива, часто має танцювальний характер (“В траве сидел кузнечик”, “Танец маленьких утят”, “Антошка”, “Пісня бременських музик”, “Бу-ра-ти-но!”, “Пісенька про літо” тощо).

Корекцію рухової сфери дітей з ДЦП під час кожного музичного заняття необхідно здійснювати за такими основними напрямками:

- розвиток просторового відчуття рухів;
- розвиток відчуття ритмічної структури рухів.

У процесі розвитку просторового відчуття рухів особливу увагу дітей необхідно звертати на вихідне положення, положення тіла і його частин під час руху (особливості траєкторії руху, фіксування кінцівок в кінцевих точках траєкторії руху). Рухи кінцівками, а також пересування загалом доцільно виконувати у просторі спочатку за основними напрямками: вгору – вниз, уперед – назад, праворуч – ліворуч. Після цього діти опановують рухами в проміжних напрямках, наприклад у напівоберті.

Особливу увагу необхідно приділяти вдосконаленню навички ходьби дітей з ДЦП. Для цього, після опанування дітьми звичайної ходьби на місці та по прямій, до кожного заняття слід включати ходьбу в різних напрямках, по колу, зі зміною напрямку за звуковим сигналом. Для полегшення збереження визначених параметрів руху ми пропонуємо застосовувати прийом руху за візуальним орієнтиром (уздовж накресленої лінії, розставленого певним чином спортивного інвентарю тощо). Після опанування основними звичними напрямками руху діти вчаться рухатись боком, спиною вперед, у поворотах тощо.

Для розвитку відчуття ритмічної структури руху в дітей із ДЦП необхідною передумовою є довільна регуляція рухів і здатність поєднувати в часі сильні, акцентовані рухи зі слабкими, пасивними. Під час виконання вправ дітям необхідно пояснити, що акцентована частина руху (на певний рахунок, певні такти музичного твору, які спеціально виокремлюються голосніше) повинна виконуватись із найбільшим м'язовим зусиллям, пасивна – з найменшим, за інерцією. Своєчасне чергування м'язового напруження і розслаблення є одним з основних показників правильності виконання рухів і необхідною передумовою для подальшого їх ускладнення.

Під час занять початкове розучування рухів необхідно проводити без музичного супроводу під рахунок, після показу й докладного пояснення особливостей їх виконання. Більш ефективному опануванню просторово-часовою і ритмічною структурою кожного руху сприяє виконання його частинами з наступним поєднанням у єдине ціле. Стабілізація отриманого ефекту здійснюється шля-

хом багаторазового повторення руху частинами та загалом. Після того як відбулось практичне засвоєння руху в цілому, його виконують під музику рівного повільного темпу, поступово збільшуючи темп. На цьому етапі також передбачається відпрацювання парних і групових взаємодій. Під час подальшого вдосконалення вивчених рухів, змінюючи темп і ритм вправ, дітям слід пропонувати виконувати їх по-різному: то швидко, то повільно, то з паузами, то без зупинок. Ті самі вправи можна виконувати з великими, середніми та малими амплітудами рухів, одночасно змінюючи темп музики.

У подальшому, коли діти вже опанували певним запасом рухових вмій та навичок, можуть орієнтуватись у просторі та здійснювати групові взаємодії, їм можна запропонувати виконувати самостійно рухові фантазії за певною музичною тематикою (“Танок сніжинок”, “Танок краплинок дощику”, “Метелики на лісовій галявинці”, “Деревця на вітру” тощо).

Під час музичних занять особливо важливого значення набуває емоційно-позитивна взаємодія дитини з дорослим. Протягом кожного заняття дітей слід підбадьорювати, постійно наголошувати на їх позитивних досягненнях, які завжди є результатом докладених зусиль. Позитивні емоції, досягнення певних успіхів сприяють інтенсифікації діяльності дітей із ДЦП та реалізації їх власних сил.

Наприкінці кожного заняття з метою заспокоєння дітей і закріплення позитивних зрушень в організмі ми рекомендуємо проводити з дітьми під заспокійливі класичні та сучасні музичні твори повільного темпу й аудіозаписи звуків моря, водоспаду, ранкового лісу тощо спеціальні релаксаційні вправи з елементами аутогенного тренування.

Для кращого розслаблення вправи слід виконувати в таких положеннях:

1. Дитина лягає на спину, ноги витягнуті, злегка розведені та зігнуті в колінних суглобах, стопи розвернуті назовні, руки вільно витягнуті вздовж тулуба, напівзігнуті в ліктьових суглобах, поверхні долонь розташовуються довільно, пальці рук напівзігнуті.

2. Дитина сидить у кріслі, ноги витягнуті, злегка розставлені, п'яти разом, носки нарізно, ноги зігнуті під тупим кутом у колінних суглобах, передпліччя та кисті рук лежать на поруччях, голова – на спинці крісла або підголівнику.

3. Дитина сідає на край стільця (займаючи 2/3 його сидіння), стегно та гомілка утворюють приблизно прямий кут, стопи – на ширині плечей і паралельно одна одній. Плечі опущені, передпліччя вільно лежать на розставлених стегнах вище за колінні суглоби, кисті рук звисають між колінами. Тулуб злегка нахилений уперед, голова опущена, підборіддя майже торкається грудей.

Кожній дитині необхідно запропонувати обрати позу для виконання вправи самостійно, за власним бажанням, виходячи з того як би їй було найзручніше (залежно від наявних порушень і форми захворювання). Вправи спрямовані на розв'язання таких завдань:

- загальне заспокоєння організму (“спокій”);
- досягнення відчуття розслаблення м'язів тіла (“важкість”);
- досягнення відчуття тепла (“тепло”);
- регуляція дихання (“дихання”).

Перед виконанням вправ слід пояснити дітям, що під час кожної вправи необхідно заплещити очі та повністю розслабитись, відтворити у своїй уяві ті пейзажі, які описуються в текстах навіювання, максимально сконцентруватись на позитивних відчуттях, не можна розмовляти чи рухатись. Після цього тексти вправ промовляються педагогом у спокійному повільному темпі, а дітям необхідно подумки повторювати їх.

Далі ми послідовно наводимо зміст й особливості виконання зазначених вправ:

Перша вправа “Заспокоєння”. Виконується під музичний супровід “Звуки струмка”.

Я перебуваю на весняному квітучому лузі. Яскраво світить сонечко. У повітрі пахне весною. Літають метелики, бабки, вони сідають на яскраві гарні квіти, перелітають з однієї квітки на іншу. Біля моїх ніг повільно тече струмочок. Я відчуваю спокій і задоволення, мені приємно ... (3–5 разів). Відпочиває все моє тіло ... (2–3 рази). Я відчуваю повне і приємне заспокоєння ... (3–5 разів). Заспокоюється кожна частинка тіла ... Ніщо мене не хвилює ... (3–5 разів). Я приємно відпочиваю ... (2–3 рази).

Друга вправа “Важкість”. Виконується під музичний супровід “Звуки літнього дощу”.

За вікном літній теплий дощ. Великі прозорі краплини спадають на землю, сповнюючи її життєдайною вологою. Приємний звук дощу заспокоює мене. Я знаходжусь вдома і спостерігаю за дощем з вікна. Мені приємно і тепло. Моя права рука повністю розслаблена ... (3–5 разів). Я відчуваю приємну важкість у правій руці ... (2–3 рази). Важкими стали пальці моєї правої руки ... (2–3 рази).

Важкою стала кисть моєї правої руки ... (2–3 рази). Уся моя права рука стає все важчою і важчою ... (2–3 рази). Я дихаю рівно, я абсолютно спокійний ... (1 раз).

Так само виконується ця вправа з лівою рукою, обома руками, правою або лівою ногою, обома ногами, нарешті одночасно з руками та ногами.

Третя вправа “Тепло”. Виконується під музичний супровід “Звуки моря”.

Я перебуваю на березі моря. Приємно світить ласкаве сонечко, теплий пісок лагідно огортає моє тіло. Він такий теплий і прийнятний на дотик. Усе моє тіло приємно відпочиває ... (2–3 рази). Я відчуваю приємну важкість у правій (лівій) руці ... (2–3 рази). Вона поступово наповнюється теплом цього сонячного дня ... (2–3 рази). Я дихаю рівно, я абсолютно спокійний ... (3–5 разів). Я відчуваю приємне тепло в правій (лівій) руці... (2–3 рази). Моя права (ліва) рука стала важкою й теплою ... (2–3 рази). Я дихаю рівно, я абсолютно спокійний... (3–5 разів).

Потім відчуття тепла відпрацьовується в нижніх кінцівках тіла. Треба уявити те відчуття, що виникає, коли лежиш на тепловому піску.

Четверта вправа “Дихання”. Виконується під музичний супровід “Звуки ранкового лісу”.

Я перебуваю в ранковому лісі. Приємно співають пташки, легкий вітерець приємно обдуває моє обличчя. Повітря свіже, чисте, я з радістю вдихаю його на повні груди. Я дихаю рівно та спокійно ... (2–3 рази). Мій вдих повільніший і триваліший, ніж видих (ранковий тип дихання) ... (2–3 рази). Я дихаю рівно, я абсолютно спокійний ... (2–3 рази). Приємне відчуття тепла і задоволення поступово розливається по всьому тілу ... (2–3 рази). Я дихаю рівно, я абсолютно спокійний ... (2–3 рази). Мені дуже приємно бути у ранковому лісі. Моя голова спокійна і свіжа ... (2–3 рази). Я дихаю рівно, я абсолютно спокійний і задоволений ... (2–3 рази). Моє дихання спокійне, легке та рівне ... (3–5 разів). Я обов'язково повернусь до ранкового лісу наступного разу.

Результати тривалого застосування розробленої нами методики музичних занять у комплексі з іншими корекційно-реабілітаційними заходами в практичній діяльності спеціалізованих навчально-виховних закладів м. Суми дають можливість стверджувати її позитивний вплив на рухову сферу молодших школярів із ДЦП. Так, у дітей відзначені збільшення довільної рухової активності, оптимізація опанування руховими навичками, покращення рухових можливостей, дрібної моторики й координації рухів. Крім того, спостерігається поліпшення загального стану організму, настрою та сну. Негативних результатів виявлено не було.

Висновки. Отже, музичні заняття є дієвим засобом корекції рухової сфери молодших школярів із ДЦП і можуть з успіхом використовуватись у практиці спеціалізованих навчально-виховних закладів. Відповідне організаційно-методичне і змістове забезпечення таких занять сприяє розв'язанню як конкретних завдань щодо покращення рухової діяльності дітей із ДЦП, так оптимізації всієї корекційно-розвиваючої роботи серед цієї категорії дітей.

Перспективи досліджень можуть бути спрямовані на поглиблення диференціації методики проведення музичних занять серед дітей із ДЦП відповідно до форм й особливостей прояву захворювання.

Література

1. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активности.– М.: Наука, 1990.– 494 с.
2. Бородулина С. Ю. Коррекционная педагогика: психолого-педагогическая коррекция отклонений в развитии и поведении школьников.– Ростов н/Д.: Феникс, 2004.– 352 с.
3. Выгодский Л. С. Собр. соч.: В 6 т. / Под ред. Т. А. Власовой.– М.: Педагогика, 1983.– Т. 5: Основы дефектологии.– 368 с.
4. Гонеев А. Д., Лифинцева Н. И., Ялпаева Н. В. Основы коррекционной педагогики.– М.: Академия, 2002.– 280 с.
5. Лурия А. Р. Двигательный анализатор и проблема организации движения // Вопр. психологии.– 1954.– № 2.– С. 3–18.
6. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии.– М.: Изд-во МГУ, 1973.– 474 с.
7. Куненко Л. О. “Ефект Моцарта” або звуковий вітамін “С” // Дефектологія.– 2000.– № 1.– С. 57.
8. Лянной Ю. О., Поземірова Н. М. Комплексна реабілітація дітей з ДЦП в умовах навчально-виховного закладу // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України: Матеріали VI Всеукр. конф.– Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005.– С. 230–234.

Анотації

У статті проаналізовано музичні заняття як дієвий засіб здійснення корекції рухової сфери та розвитку рухової активності дітей із ДЦП. Висвітлені організаційно-методичні та змістовні особливості їх проведення серед молодших школярів із ДЦП.

Ключові слова: корекція, рухова сфера, дитячий церебральний параліч, музичні заняття.

В статье рассматриваются музыкальные занятия как действенное средство осуществления коррекции двигательной сферы и развития двигательной активности у детей с ДЦП. Отражены организационно-методические и содержательные особенности их проведения среди младших школьников с ДЦП.

Ключевые слова: коррекция, двигательная сфера, детский церебральный паралич, музыкальные занятия.

In the article the music lessons are considered as effective means for correction of moving activity in cerebral palsy children and its development. The organizational planned, methodical and contextual features of their educational process among younger cerebral palsy pupils.

Key words: correction, moving sphere, child cerebral palsy, music lessons.